

VERENIGING
Vrienden
van
Sonsbeek

De Vereniging Vrienden van Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem wil een klankbord zijn voor de bezoekers van de monumentale parken en voor de eigenaar van de parken, de Gemeente Arnhem. Het doel van de Vereniging is in woord en daad mee te werken aan de instandhouding en verfraaiing van de parken Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem. De Vereniging Vrienden van Sonsbeek ondersteunt het Bezoekerscentrum Sonsbeek financieel met een vaste bijdrage per lid.

De contributie per lid bedraagt per jaar:

voor particulieren € 12,50, voor verenigingen € 35,-
voor bedrijven € 50,-; Bankrekeningnummer: 40 63 33 505 t.n.v.
Vrienden van Sonsbeek.

Bestuur Vereniging Vrienden van Sonsbeek:

Hendrik Broekhuizen (voorzitter) tel. 442 62 12,
Luuk Broer (secretaris) tel. 442 49 56,
Kees Hoogendijk (penningmeester) tel. 445 84 08,
Loes Prakke (ledenadm/promotie) tel. 443 34 95,
Tjada van den Eelaart-de Sitter (schouw/gidsen/weBSITE)
tel. 445 50 98, Koos de Vos (educatie) tel. 363 49 71.
Adviseurs: Joop Morsink (historie),
Jeroen Glissenaar (Stadsbeheer),
Jeroen Voskuilen (Bezoekerscentrum).

Ledenadministratie:

Vereniging Vrienden van Sonsbeek per adres
Bezoekerscentrum Sonsbeek, Zypendaalseweg 24a, 6814 CL Arnhem,
Telefoon: 445 06 60, Email: info@parksonsbeek.nl
Website: www.parksonsbeek.nl

De Stichting Bezoekerscentrum Sonsbeek wil bezoekers bewust maken van de mooie groene kanten van Arnhem. Dit gebeurt door het organiseren van tentoonstellingen, excursies en evenementen. Het bezoekerscentrum levert informatie over de parken Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem en het is een goed startpunt bij een bezoek aan de parken.
Website: www.bezoekerscentrumsonsbeek.nl

Bestuur Stichting Bezoekerscentrum Sonsbeek:

Leo van der Meer (voorzitter), Bart Beukema (secretaris),
Marijke de Bruïne (penningmeester), Jaap Nieuwenhuis,
Aaltje Koopman, Wim Roddenhof.

*De foto op de voorpagina - Voorjaar op Gulden Bodem - is van
Sophia Mooldijk.*

God spelen

Als de winterregens langs de ramen gutsen, dan wordt er veel gemijmerd. Voor het raam, uitkijkend over de natte uiterwaarden van de Rijn, geef ik mij er aan over. De scène verandert. Iemand vult de lege ruimte van de uiterwaarden met bomen, fonteinen, een wit huis in groene coulissen. We zijn in Sonsbeek. De zon schijnt er natuurlijk. In de verte klinkt muziek. Vanzelf gaat de mijmer naar Hendrik baron van Heeckeren en nog meer, de veroorzaker van dit alles. Volgens Jacob van Lennep die er in 1823 was, werden er bergen vereffend, dalen verhoogd, huizen gebouwd en waterpartijen aangelegd. Het was allemaal weelde en grootsheid. Je vraagt je af wat voor een man hij was, die baron. Hij trok met Napoleon door Europa om hier en daar wat tegenstanders bij de les te houden. Hij was gillend rijk en trouwde zich nog rijker met Elisa Williams Hope. Op portretschilderijen zie je een zelfbewuste man, machtig. En zijn levensverhaal is die van een grote honger naar land. Hij koopt alles wat hij krijgen kan. Hij is bezig zijn eigen wereld te maken. Dat maakt hem een man van zijn tijd, de tijd van de Romantiek. De denkers en kunstenaars van de Romantiek zetten de mens tegenover de woestheid en grootsheid van de natuur. De mens is nietig. Maar natuur kan je bestuderen, en je kunt er in wegdromen. Zo niet Van Heeckeren. Hij koopt en schept. Hij speelt graag god, met succes.

Jan Wessels

DE IJSKELDER VAN DE BARON

Zo rond achttienhonderdenelf
Dacht Th. de Smeth: "Kom, ik delf
Om vlees voor bederf te behoeden
Een gat van twee Rijnlandse roeden
Voorzien van een tholosgewelf"

Zo kon hij zich laven en voeden
Bij zomerse sjeke festijnen
Vol adellijk doelloos gekeuvel
De voorrechten van de gegoeden
Dus ook van baron de Smeth zelf

Hij koelde zijn Veluwse zwijnen
Hij koelde zijn Rijnlandse wijnen
Ruim zes meter diep in een heuvel¹
Met ijs (en een tholosgewelf)

Cees van der Pluijm

¹ Gemeten in Rijnlandse roeden

Geen contact tussen publiek en Sonsbeekorganisatie

Op weg naar Sonsbeek 10

In de aanloop naar de tiende Sonsbeektentoonstelling in 2008 kijken we elk kwartaal waarin dit Infobulletin verschijnt, terug naar één van de voorgaande exposities.

Dit keer Sonsbeek 1993, de achtste, onder leiding van artistiek directeur Valerie Smith uit New York. De jury selecteert 47 kunstenaars en 38 werken. Deelnemers onder anderen Kamagurka, Marc Quinn, Rémy Zaugg, Jan van de Pavert, Alighiero e Boetti, Arnhemmer Mark Manders, Allen Ruppersberg.

Het jaar 1993: Bill Clinton president VS, Tsjechië en Slowakije zelfstandig, aanslag op WTC, hoog water in Limburg. REM zingt Everybody hurts, Queen en George Michael over Somebody to love, Ace of base All the way she wants. Overleden: Audrey Hepburn, Bertus Aafjes, Fellini, Frank Zappa, Willy van Hemert.

Sonsbeek 93 – het wordt wat eentonig – wordt opnieuw gekenmerkt door een uitermate mager contact tussen de organisatoren van deze manifestatie, zeg maar directeur Valerie Smith en het publiek. In weerwil van allerhande goede voornemens blijkt deze tentoonstelling wederom aan het grote publiek voorbij te gaan. De opzet werkt dat in de hand. Volgens Smith was de tijd van voorbereiding te kort. Maar de plaatselijke pers constateert dat de contacten tussen Smith en de media, die de manifestatie onder de aandacht moeten brengen, van begin af aan al niet best zijn.

Hoe is het toch mogelijk dat het in een tijdsbestek van een halve eeuw, na een sprankelend begin kort na de oorlog, vrijwel nooit goed is gekomen tussen het grote publiek en de organisatoren van de Sonsbeektentoonstellingen? Terwijl keer op keer na afloop de conclusie is getrokken dat er van alles aan die relatie mankeert. En ook nog eens ondanks het feit dat telkens weer door nieuwe regisseurs is aangekondigd dat daar onder hun bewind een eind aan zal worden gemaakt. Wie hebben er zitten slapen? Hebben de achtereenvolgende artistiek directeuren en hun besturen plus aanhangende comités nooit behoorlijke pogingen gedaan iets te veranderen? Jazeker, de versie van 1986 vormt een uitzondering: er zijn dan zelfs rondleidingen en aan het onderwijs wordt extra aandacht besteed. Vijftien jaar na dato wordt dus in feite gevolg gegeven aan de even hartstochtelijke als geagiteerde oproep van Pierre Janssen om uitleg bij het tentoongestelde. Opdat zij die niet begrijpen en dus nauwelijks een oordeel kunnen hebben, in staat zijn op zoek te gaan naar de geheimen die de kunstenaars in hun schepping(en) hebben gelegd.

Is de afstand tussen het grote publiek en de organisatoren in feite niet altijd onoverbrugbaar geweest? Moet je misschien – de jaren van hoop en opbouw van na de oorlog uitgezonderd - maar niet spreken van 'het' publiek en je beperken tot de traditionele klandizie, het geringe deel van de burgerij dat echt geïnteresseerd is? Ligt het voor de hand te constateren dat zolang 'het' onderwijs nauwelijks in staat en/of bereid is de jeugd te introduceren in kunst en cultuur, genoeg moet worden genomen met een elitair publiek? Of, nog anders, is de Sonsbeekformule te beperkt in opzet om te kunnen boeien en bekoren? Moet de formule worden veranderd, verbreed misschien?

Logo van Sonsbeek 93.

Er verscheen een catalogus van 1,87 kilo, waarin niet de tentoongestelde objecten worden afgebeeld en beschreven maar het proces dat aan de tentoonstelling voorafgaat. Waarin directeur Valerie Smith op reis is, de ideeën van de geselecteerde kunstenaars aanhoort en hen beweegt om voor de expositie met provocerend en raadselachtig werk te komen. Een goede documentatie van de tentoonstelling Sonsbeek 93 zelf ontbreekt helaas.

Te veel locaties

Deze gedachten wellen op bij wie het geschiedenisboek van de achtereenvolgende Sonsbeekexposities doorbladert. En, voor deze serie aangeland bij het jaar 1993, blijkt opnieuw veel minder publiek dan verwacht kennis genomen te hebben van wat artistiek directeur en kunsthistorica Valerie Smith voor het bekendste park van Arnhem en 48(!) andere locaties heeft uitgedacht. Smith maakt tot op zekere hoogte dezelfde inschattingfout als Wim Beeren in 1971. Beeren verspreidt zijn kunst door heel Nederland en zelfs erbuiten, een opzet die slechts bereikbaar is voor de crème de la crème. In 1986 liggen de locaties weliswaar dichter bij elkaar dan in het Beeren-jaar, maar toch zo verspreid door Arnhem dat nauwelijks iemand in staat is om alle uitgestalde kunst binnen een dag te bekijken.

Misschien dat in de formule van Smith en de ideeën die ze koestert het niet zo glorieuze bezoekersresultaat van de manifestatie al opgesloten liggen. Zo verkondigt ze keer op keer dat zij "meer geïnteresseerd (is) in het proces dat vooraf gaat aan het maken van een kunstwerk dan in het resultaat". Omdat toch maar weinig kunstenaars hun creatie tijdens de tentoonstelling in Arnhem maken, is het publiek nauwelijks in de gelegenheid om iets van dat proces mee te krijgen. Kortsluiting dus.

De bezoercijfers van 1993 zijn niet helder te krijgen. Er zijn slechts 12.000 kaartjes verkocht, maar vele duizenden belangstellenden kunnen ook zonder toegangsbewijs buiten Sonsbeek kennis nemen van geëxposeerd werk. Dat levert wederom een financieel hachelijke situatie op, omdat de organisatie zich tevoren rijk heeft gerekend aan inkomsten uit de kaartverkoop. Het eindoordeel van het journaal over Sonsbeek 93 is niet mis. In De Gelderlander schrijft Paul Baeten in september: "Sonsbeek 93 heeft niet het enthousiasme, het levendige debat, de ontroering, de verbazing en de betrokkenheid weten op te roepen die had mogen worden verwacht. En dat terwijl de ingrediënten voor succes toch ruimschoots voor handen waren". Direct daarna komt de knock-out: "De grootste fout die gemaakt werd (...) is dat bijna categorisch verzuimd is na te denken hoe het publiek het gebodene zou gaan ervaren". Ironisch wijst de schrijver op het feit dat de Newyorkse Valerie Smith had bezworen dat zij de dialoog zou zoeken met 'Arnhem', terwijl allerlei culturele instellingen en organisaties van begin af aan buiten de deur gehouden zijn. Zoals de VVV, Arnhem Promotion, kranten, galerieën en ook de Gemeenschap Beeldende Kunstenaars.

Genoeg media aandacht

'De' pers valt dit keer weinig te verwijten. Tal van media besteden ruime aandacht aan Arnheems paradepaardje. Eerdergenoemd dagblad loopt in de persoon van Martin Pieterse zo goed als alle locaties af. Hij houdt zich bijvoorbeeld op bij De Pisser van Mark Quinn, het bekendste beeld van de expositie, geposteerd in een glazen kast op het Jansplein.

Alighiero e Boetti - Zelfportret (1993).

Dit relativerende bronzen beeld van Boetti bespuit zichzelf om de paar minuten met water dat op het hete hoofd verdampt. Het stond in tijdens Sonsbeek 93 in park Zypendaal tussen de bomen bij een klein bruggetje (waarom hebben die paden in Zypendaal nog geen namen?). Na afloop van de expositie kocht de gemeente Arnhem het beeld. Het staat nu in de beeldentuin van het MMKA aan de Utrechtseweg tegenover dat andere mannenbeeld van Sonsbeek 93: de Pisser van Marc Quinn.

Boetti (1940-1994, Italië) was een centrale figuur in de Arte Povera beweging, een groep Italiaanse kunstenaars in de periode 1962-1972 die zich afzette tegen de popart die men zag als commercialisering en vervlakkings. Boetti was meer bedenker van kunstwerken dan uitvoerder. Zijn bekendste werk uit de jaren 80 is een serie wereldkaarten die hij ambachtelijk liet borduren in Afghanistan.

Op YouTube staat een filmpje met het beeld 'Zelfportret' in werking. Het is van een kopie die eigendom is van het particuliere museum Rachofsky House in Dallas, Texas, USA.

De blote man-van-glas neemt een donkerrode kleur aan doordat liters wijn door zijn lichaam worden geperst die hij vervolgens via alle openingen die een mens bezit tegen het omringende glas spuit.

Opmerkelijk is ook het woordenkunstwerk dat Remy Zaugg aan de oostkant van de Nelson Mandelabrug laat bevestigen. Even opmerkelijk: het werk is nog altijd niet voltooid, want Zaugg wilde ook de Frostbrug optuigen, maar niemand die er de portemonnee voor trekt.

Renée Steenbergen meldt in juni in NRC Handelsblad dat zij een langdurige speurtocht heeft gemaakt om de 48 werken te zoeken. Dat leverde lang niet altijd een plezierig gevoel op. De plekken waar kunstwerken geplaatst zijn, vindt ze 'soms interessanter dan de ingreep van de kunstenaar'.

Valerie Smith is op haar beurt ontevreden over de assistentie die ze (niet) kreeg van de gemeente en de organisatie. Ze heeft het idee in een oceaan te zijn gegooid met de opdracht: 'Zwem of verzuip'. Er is een veel te korte voorbereidingstijd geweest. Ook het feit dat er geen vast Sonsbeek-kantoor bestaat en zelfs geen archief is aangelegd, heeft haar verbaasd. Smith meent niet dat zij te hoog gegrepen heeft. "We hadden van meet af aan een betere pr en educatieve campagne moeten hebben". Dat de internationale kunstwereld en pers haar werk, samen met de meeste museumdirecteuren in Nederland prestaties positief hebben beoordeeld, is voor haar een reden om 'niet met de staart tussen de benen' weg te rennen, laat zij na afloop weten.

Dat zegt iets over het klankbord dat ze zichzelf heeft toebedacht. Niet het publiek, niet de plaatselijke pers, die in staat is waar te nemen wat er van alle beloften terecht komt, maar een klik van insiders bepaalt voor Smith of ze een succesvolle klus heeft geklaard of niet.

Als ze dat eens bij haar sollicitatie had gezegd.

Rob van Otterloo

Bronnen:

*Catalogus tentoonstelling Sonsbeek 1993,
De Gelderlander 11-9 en 14-10-1993,
NRC Handelsblad 11-6-1993, archief L.Broer.*

Ericson & Ziegler - Bord uit Sonsbeek 93-servies.

Kate Ericson (1955) en Mel Ziegler (1956) uit Pennsylvania, USA, werkten al jaren op het snijvlak van de conceptual en de land art. Volgens de catalogus van Sonsbeek 93 waren ze van plan burgemeester Scholten te vragen elke dag een andere bril te dragen waarna de brillenverzameling zou worden tentoongesteld. Directeur Valerie Smith zag daar niks in. Daarop kwamen de kunstenaars met het voorstel bedrukt serviesgoed te maken: borden, koppen, schotels, servetten, tafelkleden. Op te stellen in het Openluchtmuseum.

De directie koos voor gebruik in restaurant Trianon van het echtpaar Smeltink, gelegen tegenover de Sonsbeekingang aan de Zypendaalseweg. Een compleet zeshonderddelig servies werd ingekocht bij de SLIGRO. De randen van borden, koppen, schotels, botervloten werden bedrukt met fotootjes uit Arnhem en met vreemde woordcombinaties. Het waren namen van chemische producten uit verkoopdocumentatie van de AKZO. Na afloop van Sonsbeek 93 werd het servies verkocht naar Berlijn. Op een bord dat Theo en Cootje Smeltink mochten houden lees ik: Chlorinated Hydrocarbons, Sleeping Acid Preparations, Organometal Compounds, Ethoxylated Alkylphenols. Eet smakelijk!

Het echtpaar Smeltink vertelt een anekdote over bezoekers voor het kunstwerk. Het restaurant werd net verbouwd en een deel was afgescheiden met een houten wand waaruit een paar kabels staken. Twee Belgische echt)paren kwamen binnen: "Oh mi! Awel, dat ebben wij in België niet". Ze zagen vol bewondering de houten wand met de kabels voor het te bezichtigen kunstwerk aan.

Dit seizoen trekt een spraakmakende overzichtstentoonstelling van het werk van Kate Ericson en Mel Ziegler door de USA onder de titel: 'America Starts Here'.

Anna Tilroe streeft naar kunst gedragen door en gemaakt voor de samenleving

We hebben Anna Tilroe, de curator van de nieuwe Sonsbeektentoonstelling, op de valreep een aantal vragen voorgelegd. Ze zat op dat moment in Amerika, het 'gesprek' verliep per e-mail. De expositie wordt geopend op 13 juni. De processie van de draaggilden met kunstwerken is op 8 juni. Ook de Vrienden van Sonsbeek hebben zich met een gilde aangemeld.

Hoe staat het met de voorbereidingen voor de draaggilden?

De werving is nog niet echt op gang gekomen, maar we hebben binnenkort een eerste bijeenkomst met de 30 hoofden van de gilden. Zij worden uitgebreid geïnformeerd en geënthousiasmeerd en gaan per gilde 60 dragers werven. Op die manier zijn straks 1800 Arnhemmers rechtstreeks betrokken bij Sonsbeek 2008. Vanaf 20 februari kunnen gilden met elkaar communiceren via www.sonsbeek2008.nl.

Is er al iets concreets te melden over de 30 kunstenaars, zijn er Nederlanders bij?

Het gaat om een zeer internationaal gezelschap en daar zijn natuurlijk ook Nederlanders bij. Ze zijn van internationale faam. Ik hoop de namen in de loop van maart bekend te kunnen maken.

Hoe bent u op de metafoor Grandeur gekomen?

Wie mij kent en mijn boeken heeft gelezen, weet dat dit thema mij intens bezighoudt. Grandeur is het verlangen naar grootsheid, wat samenhangt met een gevoel van innerlijke leegte in onze cultuur. Kunst biedt de mogelijkheid te verbeelden hoe het zou kunnen zijn. Het pijnlijke, maar moedige streven boven je dagelijkse beperktheid uit te stijgen, dat is voor mij Grandeur. Streven gaat niet over het resultaat, maar over de ongeplaveide weg er naartoe. Daarom is de processie van 8 juni zo belangrijk. Kunst gedragen en gemaakt voor de samenleving, dat is mijn streven.

In haar boek over Sonsbeek 1971 t/m 1993 heeft Marga van Mechelen het over 'Als de kunst erom vraagt'. Vraagt de kunst nu om een nieuwe Sonsbeek?

Iedere Sonsbeektentoonstelling geeft de state of the art weer. Dus is het zeker interessant dat ook nu te doen.

Lukt het u daar in New York houvast te krijgen?

Ons bezoek was een groot succes. Ik had er al waardevolle contacten en ook mijn team beschikt over relaties die voor Sonsbeek zeer nuttig zijn. De Sonsbeektentoonstellingen hebben een internationale uitstraling en dat hebben wij daar nog eens bevestigd.

Anna Tilroe, artistiek directeur van Sonsbeek 2008. Foto: Cornel Bierens. Anna Tilroe (1946) studeerde Frans, was literair vertaler, is kunstcriticus voor landelijke bladen, docent beeldende kunst aan onder meer de Rijksacademie voor beeldende kunst in Amsterdam, schrijft boeken over beeldende kunst en organiseert kunstprojecten.

Maakt de verkoop van kunstwerken deel uit van Sonsbeek 2008?

Sonsbeek nodigt bekende galeristen, museumdirecteuren, journalisten en andere belangrijke 'spelers' uit de internationale kunstwereld van harte uit naar Arnhem te komen. Het bezoek aan New York speelde daar ook een rol in.

Een van uw voorgangers maakte zich niet druk om de kritiek die zij via de lokale media op haar dak kreeg over de haperende contacten met Arnhemse geledingen als kunstenaars, publiek en pers. Waar streeft u naar wat de acceptatie van Sonsbeek 2008 betreft?

Iedere curator heeft het recht op een eigen visie en aanpak. Mijn visie heb ik uiteengezet. Ik hecht erg aan grote betrokkenheid en participatie van de samenleving. Uiteraard zijn ook kunstkenner en kunstenaars deel van die samenleving. Met welgemeende lovende uitspraken is iedereen toch blij.

Rob van Otterloo

De drie levensfasen van een eik

Op safari met de parkbeheerder

Op verschillende plaatsen staan al krokussen boven de grond, een teken dat de winter op zijn eind loopt. Tijd dus om met parkbeheerder Jeroen Glissenaar op safari te gaan en te zien hoe het park de winter heeft overleefd. Aan de Sonsbeekweg, op de plaats waar de Sint Jansbeek het park verlaat, is het landhoofd opgeknapt. De meeste tegels zijn vervangen door klinkers ('waaltjes') en binnenkort komt er weer een bank en een afvalbak.

In de Grote Weide vallen de vele molshopen op. De weiden zullen worden 'gesleept' en beluch, om de groei van het gras te bevorderen. In drukke periodes wordt klein vuil van het gazon verwijderd met behulp van een speciale 'gazonstofzuiger'. De Steile Tuin ligt er nog 'winterklaar' bij. Afhankelijk van wanneer het voorjaar losbarst begint men met nieuw inplanten van bollen en voorjaarsbloemen.

Honden

Op mijn vraag naar een 'honden-uitlaat-en-poepbeleid' antwoordt Jeroen dat hij niet gelooft in een streng beleid met 'bakken met poepzakjes'. De ervaringen in andere gemeenten, ook gemeenten waar hij in het verleden heeft gewerkt, blijkt dit in de praktijk niet te werken. In gedeelten van het park waar veel mensen met honden lopen wordt regelmatig een 'poepzuiger' aan het werk gezet, vooral in perioden dat het warm en droog is. Als het vaak regent zijn de drollen binnen een paar dagen verdwenen. De parkpolitie zal regelmatig bekeuren, wanneer mensen hun hond los laten lopen op plaatsen waar dat niet mag.

Bomen

De grote schoonmaak die de storm van januari 2007 hield en die bijvoorbeeld de linde bij het Watermuseum deed sneuvelen, heeft ervoor gezorgd dat er bij de stormen van de laatste weken weinig schade is. De eik bij de hertenkamp, die vorige zomer door een 'houtkunstenaar' tot houtbeeld werd omgetoverd, zal binnenkort worden weggehaald en vervangen door een inlandse eik. De forse eik bij de ingang van het park op de hoek van de Sonsbeekweg en de Apeldoornseweg wordt niet gekapt. Hij is nog vitaal genoeg om nog honderd jaar mee te gaan. Voor de veiligheid zal er dood hout uit worden gesnoeid. Een andere eik - die prachtige, halfdode, Ruysdaal-achtige eik die in Zypendaal bij de Spiegelvijver staat, aan de voet van de heuvel - is in zijn laatste levensfase. "Een eik heeft een levenscyclus in drie fasen", vertelt Jeroen: "hij groeit 200 jaar, hij rust 200 jaar en hij sterft 200 jaar. Een beuk takelt veel sneller af en moet dus ook eerder gekapt worden als hij takken verliest, zoals de grote beuk aan de Parkweg, richting De Boerderij. In het 'beukenhallenbos' is flink gesnoeid en gedund. Dat is te zien op de flanken van de Biksborg (achter Huis Zypendaal) waar 80 beuken zijn gerooid. Het parkbeheer maakt onderscheid tussen 'toekomstbomen' en hun concurrenten. De 'takkenrillen' die hier en daar tussen de bomen zijn aangelegd, dienen als schuilplaats voor vogels, egels, muizen, konijnen en andere kleine dieren. Sommige majestueuze bomen, zoals de eeuwenoude tamme kastanjes bij de ingang van Gulden Bodem, hebben last van 'verdichting' van de bodem, doordat mensen er veelvuldig overheen lopen. Men overweegt hekjes om sommige bomen te plaatsen.

Vogels

De vogelstand in het park wisselt met de seizoenen, hoewel er natuurlijk ook vaste bewoners zijn. Opvallend is de groei van het aantal nijlganzen. Wegvangen helpt niet, want er komen nieuwe paartjes voor terug. Nijlganzen zijn vrij agressief en ze houden daardoor de aantallen mandarijneenden en andere broedeenden op peil. Er broeden ongeveer 50 reigerparen in de bomen op het eiland in de Grote Vijver en bij de Grote Waterval. Dit aantal blijft vrij constant.

Gerard Herbers

Valt u iets op in de parken wat niet hoort, hebt u een klacht of een tip over het onderhoud, meld het dan op de website van de gemeente Arnhem www.arnhem.nl onder de tekst 'uw melding, klacht of tip' of telefonisch op de Servicelijn 0900-1809.

Sonsbeek, goed beschouwd

Goed beschouwd is Sonsbeek meer dan een park. Iets dat de bewoners van Arnhem wel zullen weten. Goed beschouwd is Sonsbeek een stadspark, samengegroeid uit de landschappelijke parken bij dit huis, bij Zypendaal en op Gulden Bodem. Sonsbeek, is, goed beschouwd, interessant door zijn ligging, uniek in Nederland. Het omvangrijke gebied van de drie parken is steeds weer intrigerend en afwisselend voor de bezoeker. Dat blijkt ook zo te zijn voor de leden van de Schouwgroep voor Sonsbeek.

In 1966 kwam ik hier voor het eerst. Onder begeleiding van de hoogleraar Moderne Kunst bezochten wij als student de beeldenexpositie. Ook het paviljoen van Aldo van Eyck kreeg daarbij ruimschoots aandacht. Het tijdelijk bedoelde bouwwerk herrees inmiddels bij het Kröller-Müller Museum. Goede architectuur behoeft geen krans. Jarenlang raakte Sonsbeek buiten mijn beeld en beleving. Toen ik eenmaal werkte bij de vroegere Rijksdienst voor de Monumentenzorg klonk daar wel eens de naam Sonsbeek, met als echo Zypendaal. De plannen voor de aanleg van de tuinen bij Het Loo bij Apeldoorn brachten mij vanaf de tweede helft jaren '70 intensief in contact met historische tuinen en parken in Nederland. Sedertdien is die relatie blijven bestaan, niet alleen in Nederland, maar ook daarbuiten.

Beheervisie en Schouwgroep

Begin jaren '90 woei er een storm over Sonsbeek. Bomen bezweken. Nieuw leven ontstond er door de vraag wat hier te doen? Van het een kwam het ander. De gemeente Arnhem nam het lofwaardige initiatief het beheer van de drie parken goed te gaan regelen. Er vormde zich een groep van vakmensen en direct betrokkenen. In 1994 kwam er een visie op het beheer van de parken tot stand die door de gemeenteraad werd vastgesteld. Die visie wordt nu herzien en zal binnenkort voor de komende jaren worden vastgesteld.

Zoals dat gaat, eerst is er voor het opstellen van de visie een begeleidingsgroep ingesteld. Nu spreken we al weer jaar en dag van de Schouwgroep. Een gemêleerd gezelschap, waarbinnen al die tijd een bijzonder goede sfeer hangt. Werkgroepen, commissies, dat leidt nogal eens tot het door deze of gene berijden van stokpaarden. Kennen wij niet het verschijnsel, dat plotseling blijkt, dat er ergens een verborgen agenda speelt? Dit is allemaal niet aan de orde binnen de

Schouwgroep. Er wordt naar elkaar geluisterd. Gezamenlijk komt men tot meningen, standpunten, visies. Dan doet zich het 'wonderlijke' voor, dat die ook in de praktijk worden gevolgd door degenen die het dagelijks beheer van het complex in handen hebben. Alles wijst er op, dat dit ook zo wel zal blijven.

Het beheer van een historisch stadspark stelt bijzondere eisen. Het gebruik verandert door de jaren heen, omdat ook de maatschappij verandert. Parken – zo wordt wel eens gezegd – komen op hun hoogtepunt enkele generaties later dan dat zij zijn aangelegd. Dat geldt ook hier. Waar moet er worden gedund, waar vernieuwd? Hoe komt dat het beste tot zijn recht? Het komt eigenlijk niet voor, dat een oud park weer wordt teruggezet op zijn buitenmaten, zoals met Sonsbeek onlangs is gebeurd. De modernistische Steile Tuin ligt er als vanzelfsprekend in. Land Art naar ontwerp van Santino heeft er zijn plek gekregen. Waar gebeurt het dat een waterloop na jaren weer bovengronds wordt gebracht en daarmee een stadsdeel zijn ruimtelijke structuur en identiteit teruggeeft? Natuurlijk zal de bezoeker worden aangetrokken door de teruggebouwde ijskelder. Dit alles maakt de betrokkenheid bij deze parken en het beheer ervan zo spannend. Soms wordt er met scherpe blik teruggekeken naar het verleden. Dan weer vraagt het eigentijdse de aandacht. Natuur en cultuur komen hier bijeen. Van het landschapspark wordt wel gezegd, dat het daar om 'gestaltete Natur' gaat. Zoiets stelt speciale eisen aan het denken en doen bij een historisch landschapspark.

Rob de Jong, coördinator Werelderfgoed Unesco bij Monumentenzorg in Zeist. Hij is sinds de oprichting in 1994 lid van de Schouwgroep voor Sonsbeek Zypendaal en Gulden Bodem die enkele malen per jaar deze parken schouwt om de parkbeheerders te adviseren over onderhoud, herstel en ontwikkeling van deze rijksmonumenten.

Toekomstperspectief

De Schouwgroep is zich van al deze vragen bewust. Die worden besproken. De gemeentelijke beheerders hebben hun inbreng. Zij volgen daarna in hun werk wat er in de Schouwgroep is afgesproken. Het is uitzonderlijk, dat een gemeente zo te werk wil gaan. Goed beschouwd bezit Arnhem hier niet alleen drie bijzondere parken, maar ook een samenspel van mensen, dat als vanzelf zijn vorm en werkwijze heeft kunnen ontwikkelen.

Ongetwijfeld zal er de komende jaren een intensief beroep worden gedaan op de Schouwgroep. De parken verouderen. Lanen dreigen door spontane verjonging op te gaan in aangrenzende bosgedeeltes. Steeds weer blijkt de heraanplant van een laan, met alles wat daarbij komt kijken, in brede kring emotionele reacties op te roepen. Een park, zoals gezegd, ontvouwt zich pas later na enkele generaties. De Schouwgroep moet kijken langs dat toekomstperspectief. De bezoeker moet duidelijk worden gemaakt over zijn eigen belang heen te stappen, zodat ook zijn nakomelingen hier nog kunnen rondlopen.

Eens lagen de parken aan de rand van Arnhem. Nu vormen zij met elkaar een wig binnen de aan hun randen gelegen bebouwing. Vanuit de stad betreed je als het ware, na eenmaal de spoortunnel gepasseerd te zijn, een andere wereld. Andersom verlaat je dit gebied om binnen te dringen in de dynamiek en hectiek van de stad. Die wisselwerking in een en dezelfde stad is bijzonder. Dat vraagt er om steeds dat ruimtelijk onderscheid goed voor ogen te houden. De bebouwing bij het station maakt onderdeel uit van de stedelijke samenleving. Anders is het als zij zich in het perspectief aan het oog opdringt als Witte Villa op haar middenas wordt betreden.

Goed beschouwd, Sonsbeek is bijzonder. De Schouwgroep is een bijzonder gezelschap. Het is op zichzelf een bijzonderheid, dat de gemeente zich veel gelegen laat liggen aan wat deze groep met elkaar bespreekt en behandelt. Goed beschouwd biedt dit een goed perspectief voor de komende beheerperiode.

Rob de Jong

Jannette van de infobalie

Hoewel het enigszins behelpen is in het tijdelijke onderkomen van Bezoekerscentrum Sonsbeek, draait de infobalie toch op volle toeren. Het assortiment kaarten en boeken is wat beperkter, net als de ruimte voor de bezoekers, maar toch zijn de reacties in de COCON positief. Men zit wat dicht op elkaar, maar het uitzicht maakt veel goed. Iemand heeft al voorgesteld om na de renovatie een speciaal terras te openen op de plaats waar nu het noodgebouw staat. Dat zal natuurlijk niet gaan; het zou een aantasting van het park betekenen.

Jannette Derksen (rechts) aan de balie van de noodgebouw, de COCON, tijdens de verbouwing van de molenshuur van het Bezoekerscentrum Sonsbeek.

Coördinatie

Aan het hoofd van de gastvrouwen en -heren van de infobalie staat al vier jaar lang Jannette Derksen. Ze coördineert, zoals dat heet, het werk dat nodig is om de bezoekers van de parken te woord te staan en van informatie te voorzien. Het is niet altijd even gemakkelijk om de 'bemensing' rond te krijgen; je werkt tenslotte met vrijwilligers en die zijn allemaal verschillend. Bovendien wordt het centrum vooral in het weekeinde druk bezocht. Het blijft een uitdaging om de 1001 vragen te beantwoorden die bezoekers uit binnen- en buitenland bedenken. Er zijn mensen die de weg vragen, mensen die boeken over de natuur nodig hebben - scholieren bijvoorbeeld - wandelaars die een plattegrond vragen voor een wandeling in het park of in een ander deel van Arnhem. Je bent achter de infobalie geen receptioniste; je moet publieksvriendelijk zijn, maar je moet ook veel weten over het materiaal, de producten in de winkel, de parken en de stad Arnhem. Bezoekerscentrum Sonsbeek is per slot van rekening een officiële 'folderpost' van de Arnhemse VVV. Vooral ouderen - er komen veel grootouders met hun kleinkinderen - willen zich op hun gemak voelen. Wat dat betreft mist Jannette de kinderhoek, die in de 'oude schuur' ruim voorzien was van speelgoed en verkleedkleden.

Wintermaanden

De maanden januari en februari zijn, wat de bezoekersaantallen betreft, de rustige maanden. Dat geeft de mensen van de infobalie de tijd om orde op zaken te stellen. Er wordt nieuw materiaal besteld, medewerkers ontvangen bijscholing, er wordt nagedacht over de activiteiten voor de drukke zomermaanden. Dit jaar is de hectiek vooral te verwachten van de kunsttentoonstelling Sonsbeek 2008. Dan zullen nog meer mensen dan in een normale zomer naar Sonsbeek komen. Hoe bedien je die bezoekersstroom met informatie en met verkoop van producten van de Witte Watermolen? En natuurlijk wordt het spannend of de renovatie op tijd afgerond zal zijn, zodat er voldoende tijd is om in te werken in de nieuwe situatie. Het overleg in de verschillende werk- en overleggroepen vergt veel tijd van Jannette. Maar het meedenken over de nieuwe inrichting brengt ook opwinding en enthousiasme met zich mee.

Betrokkenheid

Jannette heeft altijd interesse gehad in natuur en milieueducatie. Voor ze bij Bezoekerscentrum Sonsbeek kwam, werkte ze een aantal jaren in het milieueducatiecentrum in Renkum. Ze bereidde lessen voor en maakte educatiemateriaal voor basisscholen. Daarbij werd ze geholpen door haar interesse voor de natuur en de geschiedenis van Arnhem/Oosterbeek en omstreken. Geen wonder dat ze vorig jaar, ter gelegenheid van haar 35jarig huwelijksjubileum haar hele familie meenam voor een wandeling door Sonsbeek. Hoewel ze niet actief is als parkgids nam ze wel deel aan de gidsencursus in 2006, met het oog op de verbetering van haar kennis van het park.

Net als de andere vrijwilligers van het bezoekerscentrum verheugt Jannette Derksen zich op de zomer, wanneer het in de nieuwe situatie nóg beter mogelijk zal zijn de gasten te ontvangen. Ze verheugt zich ook op de grote aantallen bezoekers van de beeldtentoonstelling. En natuurlijk hoopt ze veel nieuwe leden te noteren als Vrienden van Sonsbeek.

Gerard Herbers

Jaarvergadering Vrienden van Sonsbeek

Anna Tilroe presenteert Sonsbeek 2008

Op woensdag 12 maart 2008 vindt de jaarvergadering plaats van de Vereniging Vrienden van Sonsbeek in de Cinema van het Nederlands Watermuseum, Zypendaalseweg 28, 6814 CL Arnhem. De leden hebben daarvoor een uitnodiging ontvangen.

Aansluitend op de gebruikelijke, korte huishoudelijke vergadering volgt een inhoudelijke presentatie. Dit jaar is het onderwerp: Sonsbeek 2008. Van 13 juni tot 21 september vindt de kunsttentoonstelling 'Sonsbeek 2008 – Grandeur' plaats. Sinds de start in 1949 is dit de tiende Sonsbeekexpositie. Artistiek directeur van Sonsbeek 2008 is Anna Tilroe.

We starten met een aantal Polygoon- en Tv-journaalfragmenten van oude Sonsbeekexposities.

Daarna zal Anna Tilroe haar concept voor Sonsbeek 2008 presenteren en het thema Grandeur toelichten. De rol van de draaggilden komt aan de orde. Wellicht is ze ook bereid al iets over de inhoud van de kunsttentoonstelling te vertellen.

Het op initiatief van Vrienden van Sonsbeek gevormde Sonsbeekgilde (zie het vorige nummer van het Infobulletin) telde begin februari al de vereiste 60 leden. In het Sonsbeekgilde werken we samen met het Nederlands Watermuseum, Bezoekerscentrum Sonsbeek en de wijkverenigingen Burgemeesterswijk, Transvaalbuurt, De Penseelstreek (Hoogkamp, Sterrenberg, Gulden Bodem) en Sonsbeekkwartier.

Ijskelder nieuws

Hoe staat het nu met de restauratie van de ijskelder in Sonsbeek? Deze vraag komt vaak van diegenen die in het verleden een "steentje" hebben bijgedragen. Ook van grotere sponsors die soms al drie jaar geleden een bijdrage hebben toegezegd. Het duurt inderdaad langer dan we hoopten.

Er is inmiddels veel voorbereiding gedaan. Vorig jaar is er een elektriciteitskabel gelegd die tijdens en na de bouw energie en verlichting moet leveren. De kelder is leeggehaald om te kunnen beoordelen hoe de kwaliteit van het bouwwerk onder de grond er uit ziet. De stenen van de ingestorte koepel zijn schoongemaakt om ze voor de restauratie te hergebruiken. De wanden van de kelder bleken gelukkig in goede staat verkeren en een goede basis vormen voor de verdere opbouw. Daarnaast is de Stichting 'de Helling' al lang bezig met het maken van de ondersteuning voor het te metselen tholosgewelf. Grotendeels gereed is ook de ondersteuning voor het vlonder dat in de ijskelder zal worden geplaatst en waarop bezoekers zullen kunnen worden ontvangen die zich op de hoogte willen stellen van hoe in het verleden zo'n ijskelder heeft gefunctioneerd. Intussen ging de fondsenwerving met succes door zoals op bijgaande foto te zien is. We hebben ook steun in natura gekregen. Zo werd hardhout voor de deuren geleverd door de Arnhemse Fijnhout Handel en Jongeneel leverde constructiehout voor ondersteuning van de koepel.

Inmiddels is ook de rolverdeling bij de restauratie duidelijk. Het park is eigendom van de gemeente Arnhem. De gemeente is opdrachtgever en de Vrienden van Sonsbeek zijn initiator en sponsor. De gemeente stelt alles in het werk om zo spoedig mogelijk met de restauratie te beginnen. Het zou mooi zijn, wanneer we met de opening van de tentoonstelling Sonsbeek 2008 ook de gerestaureerde ijskelder voor het publiek open te kunnen stellen. Er zal dan echter voor die tijd nog wel wat moeten gebeuren. Een ding is echter zeker: de gerestaureerde ijskelder komt er!!!

Hendrik Broekhuizen

Foto: bij de opening van het nieuwe kantoor van ABN-AMRO Private Banking overhandigde directeur Van 't Wout vorig najaar aan bestuursleden van Vrienden van Sonsbeek een cheque van € 10.000 als bijdrage aan de restauratie van de ijskelder in Sonsbeek.

Park Sonsbeek inspiratie voor kinderboek

Het park Sonsbeek heeft Marco Overdiep geïnspireerd om een boek voor (klein)kinderen te schrijven. Het boek *De Toverboom* bevat zeven spannende verhalen en het is geïllustreerd met tekeningen van Elieke Starink. De auteur laat zien dat het park een ideale omgeving is voor verbeelding. Er zijn hoogteverschillen, donkere bossen, weiden en niet te vergeten stromend water. Het boek nodigt uit om het park op een nieuwe manier te bekijken. Dat geldt zowel voor kinderen, als ouders en opa's en oma's. Na lezing zal men de plaatsen in het park herkennen waar meer gebeurd is dan men kan zien...

De verhalen gaan niet over Sonsbeek maar ze spelen er deels in af. Kinderen ontmoeten in het park feeën die in zwanen zijn betoverd en een zilverkleurig mannetje dat in de IJskelder woont. Ze stoppen de pit van een toverboom in de grond en maken kennis met buitenaardse wezens. Ook is er de

strijd tussen woelratten en aardmensen, de viering van de verjaardag van de Waterkoningin en het verhaal over verzetsmensen die zich in de oorlog in het park hebben verstoppt. De kinderen bieden in de verhalen hulp en beleven daardoor allerlei avonturen.

Marco Overdiep heeft zich verdiept in de belevingswereld van kinderen. Hun hang naar avontuur en mysterie fascineert hem. Kinderen kunnen een eigen wereld scheppen waarin ze zelf een rol spelen.

De auteur heeft vlakbij Sonsbeek gewoond. Hij was journalist en is nu beeldhouwer (www.marco-overdiep.nl). Met woorden en materie is hij bezig om zijn gevoelens en gedachten in beelden uit te drukken. De *Toverboom* kost € 12,50 en is verkrijgbaar bij het Bezoekerscentrum Sonsbeek, bij de boekhandel en bij uitgeverij Kontrast in Oosterbeek.

Loes Prakke

Colofon

Het Infobulletin is een uitgave van de Vrienden van Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem en van het Bezoekerscentrum Sonsbeek. Het bulletin verschijnt vier keer per jaar. Het wordt gratis toegestuurd aan de leden van de Vereniging Vrienden van Sonsbeek. ISSN 1567-1054

Redactie:

Gerard Herbers
Rob van Otterloo
Luuk Broer (eindredacteur)

Vormgeving en druk:

Coers & Roest
ontwerpers bno|drukkers
Arnhem

Redactie-adres:

Bezoekerscentrum Sonsbeek,
Zypendaalseweg 24a,
6814 CL Arnhem
email: info@parksonsbeek.nl

Het Zomernummer van het Infobulletin verschijnt 11 juni. Uiterste datum inleveren kopij: 14 mei 2008.

Vorige nummers vindt u op de website www.parksonsbeek.nl onder > Nieuws.

Retour afzender/adreswijziging

Mogelijk is de adressering niet juist. Wilt u in dat geval zo vriendelijk zijn om hieronder de juiste gegevens in te vullen en het blad 'retour afzender' of deze strook in een enveloppe terug te sturen naar: Vrienden van Sonsbeek, Zypendaalseweg 24a, 6814 CL Arnhem.

Reden retourzending:

Postcode:

Plaats:

Naam:

Straat:

Het correcte adres is:

TNT Post
Port betaald
Port Payé
Pays-Bas

